

УДК 339.564

ТЕХНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ВІТЧИЗНЯНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Я. Яскал

студентка 2 курсу групи ФіК-21, навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Науковий керівник – к.е.н., доцент Г. Е. Гронтковська

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Стаття присвячена аналізу технологічної структури зовнішньої торгівлі України з метою визначення її впливу на перспективи інноваційного розвитку національної економіки.

Ключові слова: технологічна ємність торгівлі, конкурентоспроможність, девальвація.

Статья посвящена анализу технологической структуры внешней торговли Украины с целью выявления ее влияния на перспективы инновационного развития национальной экономики.

Ключевые слова: технологическая емкость торговли, конкурентоспособность, девальвация.

The article deals with the technological structure analysis of foreign trade in Ukraine and its influence on innovative development prospects of national economy.

Keywords: technological capacity trade, competitiveness, devaluation.

Провідною тенденцією сучасного світового розвитку є широке впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що стимулює виробництво високотехнологічної наукоємної продукції, надає імпульс структурним зрушенням в економіці, підвищує глобальну конкурентоспроможність національних економік. В Україні, попри задекларовану на державному рівні стратегічну орієнтацію на інноваційну модель економічного розвитку [1], продовжують домінувати низькотехнологічні виробництва, котрі визначають її спеціалізацію у міжнародному обміні, обумовлюють нераціональну структуру її експорту та імпорту, що негативно впливає на конкурентні позиції національної економіки й не сприяє подоланню технологічного відставання від розвинених країн.

Проблемам підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, у тому числі аналізу впливу на неї технологічної складової зовнішньої торгівлі, присвячені праці багатьох українських науковців, таких як Л. Антонюк, І. Багорова, Ю. Бажал, В. Бирський, З. Варналій, І. Вахненко, Н. Гражевська, В. Жуковська, Л. Лазебник, Р. Пирець, А. Рубан, І. Трофімова, Н. Черкас, В. Шевчук, В. Юзба, В. Юхименко та ін. Однак підвищення ролі та впливу зовнішньоекономічного сектора економіки України в умовах євроінтеграції, а також різка зміна умов зовнішньоекономічної діяльності внаслідок девальвації гривні зумовлюють актуальність подальших досліджень.

Метою статті є аналіз технологічної структури зовнішньої торгівлі України та її впливу на перспективи інноваційного розвитку й подолання технологічного розриву.

У світовій практиці визначення ступеня технологічності товарів здійснюється за методикою, розробленою ЮНКТАД, на основі технологічної ємності торгівлі (ТЄТ) – показника, який відображає питому вагу витрат (процент або коефіцієнт) на наукові

дослідження і розробки у загальному обсязі витрат виробництва і торгівлі товарами окремих галузей. Він розраховується для різних галузей і окремих товарів різних країн світу та їх груп. На основі узагальнених даних визначається його середнє значення. Високотехнологічноємними вважаються товари чи галузі, для яких ТЄТ значно перевищує середнє значення; середньотехнологічноємними – для яких ТЄТ близька до середнього значення; низькотехнологічноємними – для яких ТЄТ значно нижча від середнього значення. У розрізі окремих видів виробництв високотехнологічною вважається торгівля аерокосмічним обладнанням (22,7%), комп'ютерами (17,5%); середньотехнологічною є торгівля автомобілями (2,7), хімікатами (2,3); низькотехнологічною є торгівля цеглою, глиною (0,9), продуктами харчування (0,8), папером (0,3%) [1, с. 265].

Згідно зі стандартною міжнародною торговельною класифікацією SITS-2000 „високі технології” передбачають питому вагу витрат на наукові дослідження та технологічні інновації від 3,5% до 8,5% вартості кінцевого продукту. До них віднесено 41 вид сучасних продуктів, розрахованих на масового споживача: продукція автомобілебудування, машинобудування, електротехнічної, хімічної промисловості та ін. „Ключові (проривні, провідні) технології” охоплюють продукти, частка витрат на наукові дослідження та технологічні інновації у вартості яких перевищує 8,5%. До них віднесені: нанотехнології і нанопродукти, радіоактивні матеріали, фармацевтична продукція, обладнання для автоматизованої обробки інформації, напівпровідникові пристрої, телекомунікаційне обладнання, аерокосмічна і медична техніка та ін. [3, с. 169].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) структурує продукцію експорту обробної промисловості за чотирма рівнями технологій у відповідності до показника наукомісткості продукції (відношення прямих витрат на дослідження і розробки до обсягу випуску): високо-технологічні (7,7 - 13,3); середньо-високо-технологічні (2,1 - 3,9); середньо-низько-технологічні (0,6 - 1,0); низько-технологічні (0,3 - 0,5) [4].

В експорті розвинених країн частка продукції високих і середніх технологій складає: у США – 74,7%, в Японії – 83,4%, в країнах ЄС – понад 63%. У вітчизняному експорті продукція сфери високих технологій становить лише 4,4%, середньовисоких – 18,9% [5]. Домінуючою (понад 50%) в українському експорті є продукція галузей середніх і низьких технологій, що обумовлено низькотехнологічною структурою вітчизняного промислового виробництва цілому, 70% якого припадає на сировинні галузі. У загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні лише 9,8% її мають ознаки інноваційної, тоді як в країнах ЄС цей показник перевищує 75%. Наукоємність промислового виробництва в Україні перебуває на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня, а приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій оцінюється всього у 0,7-1% [6].

Вітчизняну зовнішню торгівлю протягом двох останніх десятиліть відрізняють сировинна спрямованість експорту, надмірна частка у ньому товарів з низьким ступенем обробки, які є найбільш чутливими до змін кон'юнктури світових ринків. У структурі імпорту спостерігається переважання енергоносіїв та товарів з високим ступенем обробки, які заміщують недостатню пропозицію відповідних товарів української промисловості, створюють надмірну залежність від імпорту, яка, як засвідчують події останнього року, може становити реальну загрозу для національної безпеки країни. Аналіз статистичних даних (таблиця 1) показує, що найбільшою у структурі вітчизняного експорту є питома вага продовольчих товарів та сировини для їх виробництва (30,2%), а також чорних і кольорових металів та виробів з них (27,6%), вдвічі меншою є питома вага технологічних товарів – машин, устаткування, транспортних засобів та приладів (13,3%). У структурі імпорту переважають мінеральні продукти (25,7%) та технологічні товари (19,6%). Значна питома

вага останніх є побічним відображенням залежності українського технологічного експорту від імпорту.

Таблиця

Структура експорту та імпорту України у 2014 р. *

	<i>Експорт</i>	<i>Імпорт</i>
Усього	100%	100%
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	30,2	9,6
Мінеральні продукти	9,9	25,7
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,7	17,4
Деревина та вироби з неї	4,1	2,6
Промислові вироби	2,7	5,1
Чорні й кольорові метали та вироби з них	27,6	5,4
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	13,3	19,6
Різне	4,6	14,3

*Складено за даними [7].

Структурна деформованість зовнішньої торгівлі наражає країну на небезпеку «голландської хвороби» – негативного впливу зміни обсягів експорту домінуючих у ньому галузей і наступної зміни реального обмінного курсу національної валюти на інші галузі й економіку в цілому. Прояви «голландської хвороби», які вперше спостерігались у 1960-х рр. в Нідерландах, згодом поширились на всіх нафтоекспортерів під час цінових стрибків 1970-х – 2010-х рр. „Голландською хворобою” у 1970-х рр. перехворіла Колумбія, коли неврожай у Бразилії і землетрус у Гватемалі викликали злет світових цін на каву, а також інші країни Латинської Америки (Чилі, Бразилія, Аргентина). З початком світової фінансової кризи 1997-1998 рр., коли очікування рецесії більшістю країн світу призвели до зниження світових цін на сировинні товари, прояви „голландської хвороби” спостерігалися в Росії і в Україні.

Аналогічна ситуація склалася й нині через різке зниження цін на нафту та інші сировинні товари. У зв'язку зі зниженням світових цін на метали і хімічні добрива зазнали втрат вітчизняні металургійна і хімічна галузі, що негативно вплинуло на сальдо платіжного балансу і стало одним з об'єктивних чинників зниження курсу гривні. Сполучення залежності економіки від технологічного імпорту зі стрімким зменшенням надходжень від експорту слугує потужним чинником посилення макроекономічної нестабільності, консервує технологічне відставання й унеможливорює інноваційно-інвестиційний поступ. Слід також відзначити, що конкурентоспроможність основних статей вітчизняного експорту здебільшого забезпечується за рахунок специфічних чинників – економії на оновленні основного капіталу, низької вартості робочої сили, економії на екологічних витратах, ставка на які суперечить цілям інноваційного розвитку.

Не сприяє поліпшенню ситуації й сучасне суттєве знецінення гривні, яке, згідно з макроекономічною теорією, внаслідок зниження відносних цін мало б стати чинником підвищення конкурентоспроможності та зростання експорту, натомість передусім зумовило зниження реальних доходів та скорочення попиту на споживчий й інвестиційний імпорт. Більш за те, як показують дослідження науковців, підвищена внаслідок девальвації валюти інвестиційна привабливість сировинного сектору викликає ефект «витіснення» ресурсів з технологічних галузей [8], тобто підвищує градус «голландської хвороби» й посилює структурну деформацію економіки України.

Враховуючи той факт, що збільшення технологічного експорту на 10% додає 0,7% до короткострокової динаміки промислового виробництва, на відміну від технологічного імпорту, віддача від якого є майже вдвічі меншою (0,4%) [8], а також зважаючи на орієнтири

інноваційного розвитку, очевидно є пріоритетність державної підтримки засобами фіскальної і монетарної політики експортоорієнтованих високотехнологічних галузей економіки. До них належать галузі, в яких і досі, незважаючи на складну макроекономічну ситуацію, Україна зберігає конкурентні переваги: вона посідає четверте місце у світі в ракетно-космічній сфері (система морських запусків космічних апаратів „Sea Launch“, створена комплексом „Південмаш” та КБ „Південне”), надає 9% відповідних загальноосвітніх послуг; займає шосте місце серед виробників авіаційної техніки (країна має повний цикл літакобудування, власну технологію вертольотобудування, зокрема гелікоптерів „Ангел” для рятування при катастрофах); четверте-п’яте місце – серед виробників авіаційних двигунів і газотурбінних установок, дев’яте-десяте – у виробництві надчистих матеріалів для напівпровідників; шосте – серед експортерів озброєнь. Україна може забезпечувати повний цикл виробництва рефрижераторів, траулерів, танкерів, хоча зараз випускає лише корпуси для них.

Отже, аналіз сучасної технологічної структури зовнішньої торгівлі України дозволяє зробити висновок про її деформованість та невідповідність інноваційному вектору розвитку національної економіки. Переважання у структурі вітчизняного експорту сировинної низькотехнологічної продукції підвищує залежність економіки від мінливої кон’юнктури світових ринків ресурсів і демотивує її модернізацію на сучасній технологічній основі. За існуючого на світовому ринку високотехнологічних товарів високого рівня конкуренції перехід від сировинної спеціалізації до зростання технологічного експорту може бути лише поступовим і вимагає державної підтримки вітчизняних експортерів відповідних галузей та заохочення до інвестування під державні гарантії світових технологічних лідерів.

1. Стратегія економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>.
2. Міжнародна мікроекономіка. Навч. посіб. Вид. 3-тє. / Ю. Г.Козак, Ю. М.Пахомов, Н. С. Логвінова та ін. – К. : ЦУЛ, 2012. – 368 с.
3. Гронтковська Г. Е., Ряба О. І., Венцурик А. М., Красновська О. І. Міжнародна економіка: Навч. посіб. / За ред. Г. Е. Гронтковської. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 382 с.
4. Бажал Ю. М. Інноваційно-технологічна динаміка українського експорту та антикризові перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/612/1/Bazhal_Innovatsiino-tekhnolohichna%20dynamika.pdf
5. Бабець І., Полякова Ю, Мокій О. Обґрунтування заходів державного сприяння міжнародному трансферу технологій у контексті розширення зони вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua/analytics/81.htm>.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Динаміка товарної структури експорту та імпорту 2013-2014 рр. / Управління статистики зовнішнього сектору НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=122319>.
8. Черкас Н. Технологічний експорт і динаміка економічного зростання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Cherkas_ukr.pdf